

УДК 591.9 (99) : 069.02 : 59 ЛНУ (477.83-25)

АНТАРКТИЧНІ ВИДИ ТВАРИН У КОЛЕКЦІЯХ ЗООЛОГІЧНОГО МУЗЕЮ ЛНУ ім. ІВАНА ФРАНКА

І.В. Шидловський

Зоологічний музей Львівського національного університету імені Івана Франка

Реферат: У статті подано коротку історію формування та результати аналізу колекцій антарктичних видів тварин, які представлені більше ніж 300 зразками і зберігаються у Зоологічному музеї Львівського національного університету імені Івана Франка.

Реферат: В статье описана краткая история формирования и результаты анализа коллекций антарктических видов животных, которые представлены более чем 300 экспонатами и хранятся в Зоологическом музее Львовского национального университета имени Ивана Франко.

Abstract: The article presents a brief history of the formation and analysis of collections of Antarctic species of animals, which are stored in the Zoological Museum of Lviv National Ivan Franko University, and presented more than 300 specimens.

Ключові слова: Antarctic, animals, collection, Zoological Museum, Lviv

Вступ

Антарктида – один з найцікавіших континентів. Для неї характерні суворі умови та багатий тваринний світ. Однак саме через це вона й є особливо охоронюваним у світовому масштабі континентом. З 1 грудня 1959 року в її межах, згідно з Договором про Антарктику, було заборонено добування тваринних організмів – дозволено лише збирати тих, що загинули природною смертю внаслідок різноманітних кліматичних і техногенних катаклізмів, нападу хижаків та через нещасні випадки. Цей Договір діє й понині і об'єднує 44 держави світу. Крім Договору про Антарктику, у травні 1980 року в Канберрі було підписано Конвенцію про збереження морських живих ресурсів Антарктики, а пізніше ще три документи:

- Додаток II до Протоколу з охорони оточуючого середовища згідно Договору про Антарктику: «Збереження фауни і флори Антарктики» (до 1991 р. відомий як «Узгоджені заходи з охорони фауни і флори Антарктики»);
- Конвенція про охорону антарктичних тюленів та
- Міжнародна Конвенція про регулювання китобійного промислу.

Такі вимоги міжнародної спільноти не могли не позначитись на колекційному матеріалі природничих музеїв. По-перше, збори з далекого Білого континенту є не в кожному музеї, а в тих, де є, являють часто-густо розрізнені зразки представників тваринного світу. Найчастіше в колекціях музеїв експонуються опудала пінгвінів, деякі види мартинів та кричків і різноманітні молоски. Проте на сьогодні не маємо повних описів антарктичних колекцій музеїв України, тому вважаємо за доцільне представити коротку історію формування колекцій антарктичних тварин, які зберігаються в Зоологічному музеї ЛНУ ім. Івана Франка, і дати їх попередній аналіз.

Історія започаткування колекції

Ідея створення колекції антарктичних видів тварин у Зоологічному музеї Львівського університету повстала дуже давно. Сам музей засновано ще в 1823 р., але до середини ХХ

століття в ньому були відсутні зразки тварин, що представляли регіон Антарктики. Тому в серпні 1955 р. декан біологічного факультету Ф.Й. Страутман разом з ректором Львівського державного університету ім. І. Франка Є.К. Лазаренком звернулися в Управління китобійної флотилії «Слава» до капітан-директора О.М. Соляника з проханням здобути й передати для колекцій Зоологічного музею зразки антарктичних тварин, зокрема: скелет одного з вусатих китів, скелет кашалота, заморожені тушки птахів – пінгвінів, альбатросів, качурок, капських голубків, домініканських мартинів тощо, фіксовані препарати риб – нототенід, лікода, боростоміаса, кріодрако та летючих, шкури ссавців – південно-американського морського котика *Arctocephalus gazella*, морського лева *Otaria byronia*, морського слона *Mirounga leonine*, морського леопарда *Hydrurga leptonyx*, тюленя-крабодіда *Lobodon carcinophagus*, тюленя Ведделя *Leptonychotes Weddelli* тощо. На це прохання керівництво флотилії відреагувало позитивно, і вже у другій половині травня 1956 року з трофеїв Х рейсу флотилії «Слава» до Львова було привезено тушу кашалота *Physeter macrocephalus* (для виготовлення скелету), череп мінке *Balaenoptera acutorostrata*, китовий вус (вісім видів) і розрізнені кістки, а також шість ембріонів вусатих китів *Mysticeti* (з яких один – горбача *Megaptera novaeangliae*) та інші види морських тварин Південного океану (Куликов, 1956; Шидловський, 2003; Затушевський, Шидловський, 2007; Шидловський, Дикий, 2009; Шидловський, 2009). Такий подарунок був дуже цінним не лише для університетського музею, але й для цілого міста, якому виповнювалось 700 років.

Для перевезення туші кашалота з Одеси було зафрахтовано окремий вагон. Для очищення м'язів тушу закопали на рік у піщаний кар'єр на околиці парку «Погулянка», й лише після цього було змонтовано повний скелет, який дотепер займає почесне місце серед експонатів залу ссавців. У тому ж 1956 р. начальникові наукової групи флотилії І.О. Земському з університету знову було подано запит з проханням привезти для музею скелет одного з видів вусатих китів (фінвала *Balaenoptera physalus*, синього кита *Balaenoptera musculus*, мінке чи смугача) та інших тварин Антарктики, проте запит, на жаль, залишився без відповіді.

Наступні поповнення зразками тварин з Антарктики музей отримав уже в ХХІ столітті. Експонати було зібрано І.В. Диким під час перебування у складі ХІ Української антарктичної експедиції 2006-2007 рр. на Українській антарктичній станції «Академік Вернадський». Ігор Васильович зібрав значно більшу колекцію хребетних і безхребетних тварин Архіпелагу Аргентинські острови, аніж до того зберігалася в музеї. Лише шкур та черепів птахів було привезено 12 нових для музею видів, а також черепи антарктичних видів тюленів, різноманітні ракоподібні, корали, губки та черви.

Аналіз музейної колекції антарктичних тварин

Усього в музеї налічується понад 300 зразків антарктичної фауни, головним чином це безхребетні тварини, зокрема молюски; а серед хребетних переважають птахи і ссавці.

У систематичному відношенні колекції антарктичних тварин у музеї представлені наступним чином:

Тип Моховатки (Bryozoa) – зразок зібрано 27.03.2006 р. у протоці Мік, мис Пінгвін Пойнт, Південний океан.

Тип Губки (Spongia seu Porifera), можливо, 3 види, 8 зразків (серед яких *Dendrilla antarctica*, один зразок якої зібраний 26.03.2006 р. на о. Галіндез, протока Стелла Крік, і два екземпляри – на о. Галіндез, на узбережжі Південного океану без уточнень локалітету), інші види губок зібрані 14.08.2006 р. у протоці Мік (також на о. Галіндез);

Тип Кишковопорожнинні, Клас Корали (Coelenterata: Anthozoa: Hexacorallia, Actinia) – зібрані 14.08.2006 р. на о. Галіндез, у прот. Мік;

Тип Кільчасті черви, Клас: Багатошестинкові черви, Немертини (Annelida: Polychaeta, Nemertini – *Parborlasia corrugans*) – 1 вид, 13 зразків, зібрані 26.03.2006 р. у прот. Мік;

Тип Молюски, Клас: Черевоногі, Двостулкові (Mollusca: Gastropoda, Bivalvia), приблизно 10 видів, 127 екземплярів (серед яких: *Nacella kerguelensis*, *N. concinna* – 21 екземпляр яких зібрано 2006 р. у протоках Стелла Крік, Мік, Пенола та Сліп на о. Галіндез і на о. Расмусен; *Laternula elliptica* – 3 екземпляри, зібрані в лютому та жовтні 2006 р. на о. Галіндез у прот. Пенола, мис Пінгвін Пойнт; *Trophon albolabratum* – одна мушля зібрана 28.08.2006 р. на мисі Піджин Пойнт о. Галіндез, та 2 екз., які напевно належать до того ж виду – 11.10.2006 р. на мисі Пінгвін Пойнт; *Yoldia eightsi* – 10 мушель зібрані 24.03.2006 р. у бухті біля о. Галіндез у прот. Стелла Крік; *Neobuccinum eatoni* – три мушлі зібрані в межах проток Пенола та Мік; *Marseniopsis mollis* – один екземпляр цього виду молосків зібраний 24.02.2007 р. на пристані Джетті);

Тип Членистоногі, Клас Ракоподібні (Arthropoda: Crustacea: Isopoda) – 2 види, 29 екземплярів (серед яких: *Glyptonotus antarcticus* – зібрані 27.06.2006 р. у прот. Джетті);

Тип Голкошкіри, Клас: Морські зірки, Морські їжаки (Echinodermata: Asteroidea, Echinoidea), приблизно 4 види, 61 зразок (серед яких: *Sterechinus neumayeri* – 2 екземпляри якого зібрані в лютому 2006 р. у прот. Стелла Крік; *Odontaster validus*, *O. meridionalis*, *Neosmilaster* sp. – зібрані в період з 15.06.2006 по 17.02.2007 р. на островах Галіндез, Корнер та Вінтер);

Тип Щупальцеві, Клас Плечоногі (Tentaculata: Brachiopoda) – один екземпляр, зібраний 12.04.2006 р. в межах прот. Стелла Крік з боку моря Беллінсгаузена;

Тип Покривники, Клас: Асцидії, Сальпи (Tunicata: Ascidia, Salpae) – 2 види, 10 екземплярів, зібрані 26.03.2006 р. біля скель Thumb Rock у прот. Стелла Крік;

Тип Хордові, Надклас Риби, Клас Кісткові риби (Chordata: Pisces: Osteichthyes) – 3 види, 4 зразки (серед яких: *Harpagifer antarcticus* – виловлений 17.02.2007 р. у прот. Стелла Крік; та 2 екземпляри *Trematomus bernacchii* – виловлені 11.10.2006 р. біля мису Пінгвін Пойнт), і третій вид *Notothenia* sp. – виловлений 17.02.2007 р. у прот. Стелла Крік;

Клас Птахи (Aves) – 11 видів, 43 екземпляри (серед яких: *Pygoscelis papua* – доросла самка, знайдена мертвою 31.03.2006 р. на о. Галіндез, два черепи – 19.03.2006 р. на о. Блек та 25.03.2006 р. на о. Галіндез) і одне розкльоване поморниками яйце, знайдене 25.11.2006 р. на о. Малий Ялур; *P. adeliae* – двоє пташенят, знайдених мертвими у 2006-му та 13.01.2007 р. на Ялурах, череп птаха з о. Галіндез (19.02.2007 р.) і п'ять розкльованих яєць – 16.02.2007 р. на о. Великий Ялур; *P. antarcticus* – 18.03.2006 р. на о. Три Поросятки знайдено напівз'їдений труп птаха (голова і крила); *Aptenodytes patagonicus* – череп птаха, знайдений на о. Південна Джорджія у січні 2007 р.; *Phalacrocorax [atriceps] bransfieldensis* – в період з 27.02.2006 р. по 14.09.2006 р. знайдено два черепа і дві мертві особини на о. Галіндез (біля ОНЧ, на мисах Піджин Пойнт і Пінгвін Пойнт); *Pagodroma nivea* – 01.06.2002 р. знайдено мертвого птаха на о. Галіндез, а також два черепа – один на о. Галіндез (26.03.2006 р.), а другий на мисі Перес Антарктичного півострова (21.02.2007 р.); *Oceanites oceanicus* – один дорослий птах знайдений мертвим, але поступив у колекції музею без етикетки; *Chionis alba* – знайдено мертвими на о. Галіндез два птахи (один – у 2002 р. і другий – 16.02.2007 р.) та череп (17.01.2007 р.); *Sterna vittata* – знайдена мертвою на о. Галіндез у 2003 р., череп 13.02.2007 р. у прот. Стелла Крік та яйце – 20.12.2006 р. на о. Великий Ялур; *Larus dominicanus* – знайдено мертвого птаха (2002 р.) та два черепи (14 і 27.02.2006 р.) на о. Галіндез; *Catharacta [skua] maccormickii* – пухове пташеня, знайдене мертвим біля гнізда 19.02.2006 р. на о. Галіндез в околицях метеомайданчика, там же в лютому 2006 р. знайдено череп і двох дорослих мертвих птахи (шкуру одного з яких було передано в колекції Державного природознавчого музею НАН України у м. Львові). Крім того, в музеї зберігаються три яйця птахів цього виду, знайдені розкльованими, у 2007 р. на о. Галіндез.

Клас Ссавці (Mammalia) – приблизно 10 видів (35 зразків), які головним чином представлені щелепами, їх частинами та зубами тюленів (зокрема: *Lobodon carcinophagus* – нижня щелепа тварини знайдена 20.02.2006 р. на о. Расмуссен, один повний і один неповний

І.В. Шидловський: АНТАРКТИЧНІ ВИДИ ТВАРИН У КОЛЕКЦІЯХ ЗООЛОГІЧНОГО МУЗЕЮ ЛНУ ім. ІВАНА...

черепи – у 2002 р. на о. Галіндез та 22.06.2006 р. на о. Блек відповідно; *Arctocephalus gazella* – два черепи, один з яких зібраний у 2006 р. у прот. Мік на о. Галіндез, а інший – 22.02.2006 р. на о. Скуа; крім того, *Mirounga leonine*, *Leptonychotes Weddelli*, *Physeter macrocephalus*, *Balenoptera acutorostrata*).

Більшість матеріалу в колекціях антарктичних тварин зоомузею представлені сухими зразками – мушлі, зовнішні покриви, шкури, скелети й розрізнені кістки тварин, а також яйця птахів, вус і ембріони китів; незначна кількість мокрих препаратів – містять цілі туші.

У географічному відношенні матеріал було зібрано головним чином на о. Галіндез у межах мисів і проток, а також на причалах і поблизу розташування станції «Академік Вернадський», зокрема: у протоках Стелла Крік, Сліп, Мік, біля причалу Джетті та на мисах: Піджин Пойнт, Пінгвін Пойнт і Марина Пойнт. Збирання матеріалу проводилося й на інших островах Аргентинського архіпелагу, зокрема: Гротто, Расмуссен, Кінг-Джордж, Вінтер, Корнер, Південна Джорджія, Блек, Ховгард, Бус, Крулс, Скуа, а також Великих і Малих Ялурах і на острові Три Поросяти. Експедиція ж «Слава» збирала свій матеріал майже по всьому регіону Антарктики.

Таким чином, колекція антарктичних тварин Зоологічного музею ЛНУ ім. Івана Франка представлена майже 50 видами, які належать до 10 типів царства тварин. Вона цікаво репрезентує фауну Антарктики в експозиції музею і представляє її у наукових фондах. Саме таке подання матеріалу про тваринний світ регіону дає можливість ознайомити і привернути увагу найширших мас людей до проблем охорони та збереження унікальних куточків природи.

Література

Додаток II до Протоколу з охорони оточуючого середовища згідно Договору про Антарктику: Збереження фауни і флори Антарктики (до 1991 р. відомий як «Узгоджені заходи з охорони фауни і флори Антарктики») - <http://zakon.nau.ua/eng/doc/?uid=3016.247.2>.

Договір про Антарктику - http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_224.

Затушевський А.Т., Шидловський І.В. Історія комплектування колекції ссавців Зоологічного музею Львівського національного університету ім. Івана Франка // Мат-ли круглого столу «Проблеми і перспективи розвитку музеїв вищих навчальних закладів України». Київ, 23-24 листопада 2007 р. – Київ, 2007. – С. 20–21.

Конвенція про охорону антарктичних тюленів. – <http://www.uapravo.net/data/base65/ukr65666.htm>.

Куликов А. Экспонаты для музея. – Советский китобой, № 46 (7-8), 15 февраля 1956 г. – С. 2.

Міжнародна Конвенція про регулювання китобійного промислу. – http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=998_102.

Шидловський І. В. Становлення та раритети Зоологічного музею імені Бенедикта Дибовського // Наукові записки ДПМ. – Львів, 2003. – Т. 18. – С. 17–22.

Шидловський І.В. Зоологічні музеї університетів України // Природнича музеологія: теорія та практика / Мат-ли Всеукр. наук.-практ. конф, 17–18 вересня 2009 р., м. Кам'янець-Подільський. – Львів-Кам'янець-Подільський, 2009. – С. 18–32.

Шидловський І.В., Дикий І.В. Антарктичні види тварин у колекціях Зоологічного музею ЛНУ ім. І. Франка // III Міжнар. Полярний рік 2007-2008: результати та перспективи / IV МАК 2009, IV Міжнар. Антарктична конф., м. Київ, 12–14 травня 2009 р. – Київ, 2009. – С. 139–149.